

LČR pomáhajú ohrozeným druhům

Tentokrát o medvědu hnědém

V Programu 2000 jsme se zavázali podporovat vzácné a ohrožené druhy živočichů vázaných svými životními potřebami na lesní a vodní prostředí. Avšak soužití člověka s některými z nich, především s medvědem, vlkem a rysem, vyvolává mnoho otázek. Jelikož byla kontinuita existence velkých šelem ve volné přírodě ČR na dlouhou dobu přerušena, požádali jsme o názor na přítomnost velkých šelem významného slovenského odborníka, Prof. Pavla Hella. První ze série článků se týká medvěda.

Rád som prijal ponuku redakcie, aby som napísal niekoľko stručných článkov o našich poznatkoch, získaných pri ochrane a obhospodarovaní veľkých šeliem v slovenských Karpatoch. Veď tieto sa už vyskytujú aj na severovýchodnej Morave a rys dokonca aj v Čechách, takže táto problematika sa stáva aktuálnou aj v ČR. Hneď úvodom treba konštatovať, že na Slovensku už najmenej 200 rokov nežilo tak veľa veľkých šeliem ako na začiatku tretieho tisícročia a ich početnosť vďaka zvýšenej ochrane značne vzrástla aj v mnohých ďalších európskych krajinách.

— Je nesporné, že zo všetkých troch druhov našich veľkých šeliem je v kultúrnej krajine najviac problémov so spoložitím človeka s medveďom, lebo tento nenapáda len hospodárske zvieratá ako vlk a občas aj rys, ale aj včelstvá, rozbíja krmidlá pre zver, láme ovocné stromy, a čo je hlavné – napáda aj človeka. Na Slovensku porania medvede každý rok niekoľko ľudí, niektorých aj veľmi ťažko, s trvalými následkami. Posledný takýto prípad sa stal v auguste t. r., napadnutý chlap má celkom znetvorenú tvár, hrozí mu strata zraku a v každom prípade ho čaká dlhý pobyt v nemocnici, niekoľko operácií a ešte dlhšia rekonvalescencia. Jeho tvár už nikdy nebude taká, ako bola pred atakom medveďa. Medveď veľmi často útočí na hlavu, tvár a krk človeka, neraz ho aj úplne „oskalpuje“ a práve preto si treba pri priamom napadnutí touto šelmou najviac chrániť práve tieto časti tela a brucho. Teda skrčiť sa ležiac na bruchu, zopnutými rukami si chrániť zátylok a krk a robiť sa mŕtvym. Dôležité je nepohnúť sa ani potom,

keď medveď trocha poodíde, lebo spravidla ešte chvíľu pozoruje človeka a keby sa ten začal pohybovať, vráti sa. Ale aj menej vážne poranenie prináša so sebou rôzne preventívne očkovania, utrpenie, bolesti, práceneschopnosť a teda aj zvýšené finančné náklady. Najlepšie však je takejto priamej konfrontácii s medveďom sa vyhnúť. To znamená, že keď sme v lese s výskytom medveďa, musíme sa správať tak, aby nás tento zväčša zaregistral. Dôležité je rozprávať sa, najmä keď postupujeme proti vetru. Ak sme sa stretli s medveďom, nesmieme utekať, ani sa mu pozeráť do očí, ani robiť nápadné pohyby, ktoré by mohol považovať za prejav agresivity. Je potrebné mať ho v zornom poli, pomaly ustupovať a normálnym hlasom na neho hovoriť. Utečť sa pred medveďom nedá, ale vyliezť na vyšší strom – ak to stihneme – áno. Medveď môže urobiť aj zdanlivý útok, ktorý tesne pred človekom preruší, ale môže ho aj zopakovať. Dôležité je neprepadnúť panike.

— Hell a Bevilaqua (1988) uverejnili údaje o 99 prípadoch stretnutí človeka s medveďom, ktoré skončili takto: 76 % prípadov sa zaobišlo bez akejkoľvek vzájomnej kontroverzie a následkov pre obe strany, 16 % skončilo s poraneniami človeka, 4 % skončilo s usmrtením medveďa a 4 % skončilo s následkami pre obe strany, tj. s poranením človeka a s usmrtením medveďa. Konkrétne v rokoch 1985–1987 bolo medveďmi poranených spolu 26 ľudí a tieto prípady pokračujú aj v súčasnosti. Podľa posledných údajov z napadnutých osôb bolo až 39,4 % poľovníkov a honcov. Až 63,6 % útokov vykonali medvedice. Útočiace medvede boli vo väčšine prípadov

zdravé, len asi 30 % bolo poranených už pred atakom. Najčastejšie útočili medvedice v domnení, že si musia brániť svoje mláďatá, a jedince vyrušené pri svojej strhnutej koristi. Posledné prípady usmrtenia človeka sa stali na začiatku minulého storočia.

— V roku 2005 medvede na Slovensku zabil 180 oviec, 12 ks hovädzieho dobytku, rozbili 237 úľov a narobili aj ďalšie evidované škody v úhrnnej hodnote 1,3 mil. Sk. V skutočnosti však boli tieto škody určite väčšie, lebo vybavovanie náhrad za ne je také byrokratické a zdĺhavé, že mnohí poškodení ich ani nehlásia a podaktorí z nich sa potom snažia vziať „spravodlivosť do vlastných rúk“ a dochádza aj k ilegálnemu odstrelu tejto chránenej šelmy, niekedy aj zo ziskuchtivosti za poplatok. Sú signály o tom, že takto prišli k cennej medvedej trofeji viacerí solventní novozbohatlíci, ale oficiálne dokázané to zatiaľ nie je. V roku 2005 sa uhradila len približne polovica nahlásených škôd, čo je veľká chyba, lebo trvalé zachovanie veľkých šeliem je možné len vtedy, keď sa škody nimi spôsobené budú uhrádzať promptne a v plnej výške. Je síce pravda, že z celoštátneho pohľadu sú to len bezvýznamné škody, ale lokálne, z pohľadu poškodených sú významné a môžu v nich vyvolať nenávisť k veľkým šelmám, ak ich požiadavky nie sú riadne uspokojované.

— Slovensko je malá a relatívne chudobná krajina, v ktorej podľa odhadu žije najmenej 600 medvedov, ktoré narobia veľa škôd, občas napadnú aj ľudí a aj napriek tomu ich prítomnosť akceptujeme a škody tolerujeme. Aký obrovský rozdiel to je napr. v porovnaní

s veľkým a bohatým Nemeckom, kde ihneď odstrelili prvého medveda „Bruna“, ktorý k nim ako prvý spontánne primigroval po 170 rokoch, len preto, lebo zabil niekoľko oviec, ale na človeka nezaútočil. A pri tom Nemci vyhlasujú, že si prajú, aby medvede znova osídlili celé Alpy a chodia k nám, ale aj do Rumunska a ďalších postkomunistických štátov robiť výskum veľkých šeliem a nás „učiť“, ako ich treba chrániť, zachovať a hlavne početne neregulovať, lebo sa vraj budú regulovať samé, ale to v človekom pozmenenej kultúrnej krajine už nie je možné! Hlavné je, že vo svojich krajinách veľké mäsožravce už dávno vyhubili a nazad ich chcú len slovné, ale v skutočnosti nie. Čo na to povedať? Azda len to, čo sa hovorilo o farizejoch, že „vodu kážu a víno pijú“.

UŽ ICH BOLO IBA 25

Na začiatku tridsiatych rokov minulého storočia sme mali na Slovensku už len asi 20–30 medvedov, lebo boli intenzívne prenasledované v záujme ochrany hospodárskych zvierat a hodne lovené pre trofej. Preto sa – predovšetkým z iniciatívy poľovníkov – zaviedla ich celoročná ochrana, veľmi rýchlo sa rozmnožili a opäť obsadili mnohé pohoria, v ktorých boli už dávno vyhubené. Okrem toho sa rozšírili aj na Moravu a do prihraničných oblastí Poľska, ako to podrobne zdokumentovali Janík, Voskár a Buday (1986). V roku 1962 sa musel pre zvýšené škody opäť povoliť aj veľmi obmedzený lov medvedov na základe individuálnych ministerských výnimiek z ochrany. Za roky 1962–2001 bolo na Slovensku oficiálne ulovených alebo sa našlo

uhynutých 1203 medvedov, na poľskej strane našich hraníc sa vytvorila asi 80 členná populácia a niekoľko jedincov sa usídlilo, ako sme už konštatovali, aj na Morave. Z toho je evidentné, aká vitálna a vysoko reproduktívna je naša medvedia populácia, keď sa z pôvodných 20–30 jedincov za 70 rokov rozmnožila na cca 1900 jedincov! Z toho vyplýva, že keď chceme medvediu populáciu udržať v stabilizovanej početnosti, musíme ročne uloviť najmenej 10 % zvierat z jarného kmeňového stavu a ich úplná ochrana, ako to propagujú fundamentalistickí ochrancovia všetkých predátorov, by bola v našich podmienkach vysoko kontraproduktívna. To potvrdzujú aj údaje Hella a Sabadoša (1995), že tohoročné medvediatá tvoria až 17,6 % letnej populácie a ich prírastok dosahuje ročne 20,6 % zo zimného stavu brložiacich medvedov. V Chorvátsku bol zistený dokonca ešte o málo vyšší prírastok. Pravda, všetky medvediatá z leta sa jari a neskoršie potom ani reproduktívneho veku nedožijú, ale ročný odlov vo výške 10 % z populácie je naozaj potrebný a odôvodnený, a to aj v prospech zachovania tohto druhu.

NÁRAST VEDIE KU KANIBALIZMU

Zistilo sa, že nadmerný nárast početnosti medveda vedie k silne zvýšenému kanibalizmu, ako je to hlásené napr. z Kôprovej doliny v Tatrách, k nárastu počtu priamych stretov človeka s medvedmi, ku zvýšeným škodám, k narastajúcej nežiadúcej synantropizácii medvedej populácie a k celkovo zvýšenému úhynu medvedov, napr. aj v dôsledku kolízií s dopravnými prostriedkami na pozemných komunikáciách. Na Slovensku sa totiž k budovaniu podchodov (tunelov) a nadchodov (zelených mostov) pre zver na intenzívne sa rozvíjajúcej cestnej sieti zatiaľ neprikróčilo, čo vážne narušuje migrácie všetkých druhov veľkej zveri. Málo sa zatiaľ urobilo aj na zamedzenie synantropizácie medvedov, napr. tým, že sa pri horských hoteloch, chatách a obciach znemožní medvedom prístup na skládky odpadu, lebo ich úprava je aj finančne dosť náročná. Stáva sa dokonca aj to, že sa medvede umelo lákajú ako atrakcia pre hostí rôznych turistických zariadení tak, že sa im pri nich ponúkajú rôzne lahôdky, čo je samo-

zrejme neprípustné a môže v konečnom dôsledku viesť aj k priamemu ohrozeniu ľudí.

— Jamnický (1988) skúmaním potravy našich medvedov potvrdil, že sa aj u nás živí hlavne rastlinnou zložkou, ako to je známe aj z iných častí jeho veľkého druhového areálu. Koncom leta a na jeseň je dôležitou súčasťou potravy medvedov rôzne lesné ovocie, ktoré je energeticky bohaté a uľahčuje im vytvorenie nevyhnutných tukových zásob na obdobie zimného brloženia. V súčasnosti ho však u nás ľudia, a to nie len nezamestnaní, zbierajú tak intenzívne, že z neho medvedom a ostatnej zveri, najmä mimo strážených území s vysokým stupňom ochrany, nezostane temer nič. Lokálne robí medveď škody aj požieraním dozrievajúcej kukurice, ovsu, či bezosinatej pšenice, ale tieto sú bezvýznamné. Trus medveda je potom plný nestrávených zŕn. Ak sa medveď niečoho, ako napr. jarabín, prežerie, po čase to vyvráti, pričom jeden zvratok obsahuje aj viac litrov natrávanej potravy,

— Starostlivosť o biotop medveda okrem toho, čo sme už uviedli, predpokladá aj jeho ochranu pred nadmerným vyrušovaním ľuďmi. Čím viac sú hory sprístupnené rôznymi cestami pre ľudí, tým horšie je to pre medveda i pre spolužitie človeka s ním (synantropizácia, škody, útoky na ľudí atď.). Na ochranu košiarov a včelínov sa veľmi dobre osvedčili elektrické oplôtky, ktoré však nechránia ovce, ktoré sa počas pastvy odtúlali od stáda. Preto je potrebné, aby pastieri vykonávali svoju službu starostlivo a dôsledne, ani v noci neodchádzali zo salaša a neholdovali nadmerne alkoholu. Dobrou ochranou proti vlkom, ale aj na signalizovanie príchodu medveda, sú silné a odvážne strážne psy, integrované v čriede oviec, teda také, ktoré boli v ňom od malička vychované a sú na ovce vpečené a ochotné ich aj brániť. Nemáme teda na mysli pastierske psy slúžiace na zavračanie oviec, ale ani smutné strážne psy, napr. slovenské čuvače, uviazané po celý čas na reťazi pri bačovej kolibe či maringotke, ako to často vidíme na našich salašoch.

— Keď sa v roku 1962 začal veľmi obmedzený odstrel medvedov, bol tento zameraný temer výlučne len na veľké a staré, dominantné trofejové samce, čím sa narušila sexuálna, ako aj veková štruktúra populácie.

Preto sa potom neskoršie určilo, že z celkového odlovu malo pripadať približne 70 % na jedince do 100 kg, 20 % do 150 kg a 10 % nad 150 kg, čo bolo aj správne, lebo sa lovilo aj viac subadultných jedincov a samíc. Ale v súčasnosti sa prešlo do opačného extrému, lebo sa smú loviť len jedince do 100 kg, teda také, ktoré sa spravidla ešte nereprodukovujú. To znamená, že sa (aspoň oficiálne) nezasahuje do reprodukujúcej sa časti populácie, čo má za následok jej nežiadúci nárast. Výnimky sú možné, len keď ide o mimoriadny odstrel problémového jedinca, teda silne synantropizovaného alebo škodníka.

— Najľahšie sa medveď loví na jar, keď je hladný a preto pravidelne navštevuje vnaďisko. Teraz sa však jarný odstrel zakázal, vraj preto, aby sa nelovili vodiace medvedice. Ale medvedica svoje mláďatá, ktoré ešte nemajú vyvinutú správnu termoreguláciu, do polovice apríla na dlhší čas určite neopúšťa, takže tento dôvod nie je relevantný. „Ochrancovia“ šeliem argumentujú aj tým, že na vnaďisku by poľovníci ilegálne lovili aj vlky, ktoré sú na jar už chránené. Ale to je asi tak, ako keby sme zakázali jazdu autami, lebo niektorí vodiči nedodržia predpisy. Teda toto ustanovenie je vážnou brzdou na splnenie povoleného regulačného lovu, ktorý síce dosahuje ročne 10 % z JKS, ale v skutočnosti sa plní len na 30 %. Okrem toho je to pre populáciu kontraproduktívne, lebo predsa každý poľovník si môže spraviť vnaďisko na líšky a potom na ňom bez kontroly uloviť ilegálne napr. aj medveďa.. Keby boli v revíri legalizované kontrolované vnaďiská na medvede, to by sa nemohlo stať. Je až smiešne, že ochránári povoľujú regulačný lov medvedov v lete, keď je jeho deka nekvalitná a vo vysokom rastlinnom záraste je ťažké správne odhadnúť jeho veľkosť a prípadne zistiť aj prítomnosť medvediat. Jesenný lov je ťažký, lebo medveď má vtedy všade bohato prestretý stôl, takže na vnaďisko chodí veľmi nepravidelne a poplatkový lovec spravidla nedisponuje takým časovým fondom, aby naňho vyčkával možno aj desať nocí. V dôsledku toho medvedia populácia početne stále nežiadúco narastá.

— Je taktiež zakázané vykladať na vnaďisko mäsovú návnadu, ktorú medveď najmä na jar veľmi vyhľadáva, vraj preto, lebo by sme ho naučili konzumovať mäso

a napádať zvieratá (ako keby šelmu bolo potrebné na to „učiť“) a preto, lebo po skončení vnaďenia zostávajú v prírode smradľavé zvyšky po kadáveroch (ako keby bol problém prikázať a skontrolovať ich odstránenie). Samozrejme vnaďiť by sa smelo len v zime uhynutou zverou a kadávermi domácich zvierat, ktoré prešli veterinárnou kontrolou. V Slovinsku a Chorvátsku je dokonca povinné udržiavať takéto vnaďiská (minimálne jedno na každých 6000 ha medvedieho areálu) po celé vegetačné obdobie, aby sa mohol vykonávať seriózny monitoring populácie, správny selektívny lov a najmä, aby sa medvede odlákali od útokov na hospodárske zvieratá.

MONITORING JE ZATIAĽ NEUSPOKOJIVÝ

Monitoring medvedej populácie je u nás zatiaľ celkom neuspokojivý a JKS vyše 1400 jedincov, ktorý poľovnícki hospodári nahlásili, je určite veľmi vysoko nadsadený. To by sa malo výrazne zmeniť, mali by sme aspoň približne vedieť, koľko medvedov u nás vlastne žije. Taktiež by sa mal zintenzívniť výskum veľkých šeliem, ktorý je u nás zatiaľ nedostatočný. Cieľový stav medvedov by v žiadnom prípade nemal presiahnuť 500–600 jedincov v JKS.

— Bolo by ešte veľa rôznych zaujímavostí, ktoré by sa žiadalo povedať o západokarpatskej medvedej populácii, ale obmedzený rozsah tohto článku to nedovoľuje. Na záver by som preto chcel čitateľov ubezpečiť, že našim cieľom je našu medvediu populáciu trvalo zachovať, avšak v únosnom počte a zabezpečiť jej ďalší rozvoj najmä po stránke kvalitatívnej, z pohľadu jej správnej sociálnej štruktúry a obmedzenia jej ďalšej synantropizácie. To ale znamená, že ju treba nielen chrániť, ale aj početne regulovať, aby spoložitie človeka s ňou bolo čo najmenej konfliktné. Je možné, že sa medveď v budúcnosti viac rozšíri aj na severnej Morave a možno sa niekedy vráti aj na Šumavu. Potom by mohli prísť vhod aj naše skúsenosti so spoložitím človeka s medveďom v slovenských Karpatoch, aby sa už nikdy viac neopakoval smutný osud „Bruna“, ktorý sa pokúšal znova usadiť v niekdajšom tradičnom alpskom medveďom areáli, na čo doplatil životom.